

TEORETICKÉ PRÍSTUPY K EKONOMIKE DOBROVOĽNÍCTVA AKO FENOMÉNU SOCIÁLNEJ PRÁCE

Eva MACKOVÁ, Vojtech STANEK, Ekonomická univerzita, Národohospodárska fakulta, Bratislava

---

1. Úvod

Tretí sektor vyjadruje, že ide o sektor pôsobiaci v priestore medzi štátom a trhom, pričom cieľom jeho pôsobenia nie je vytvárať zisk a rozdeľovať ho medzi vlastníkov. Ak vzniká z činnosti zisk, vracia sa do aktivít respektíve rozvoja príslušnej organizácie. Významný diel na pôsobení tohto sektora má aj dobrovoľníctvo a jeho významným výrazom je, že je nezávislým sektorom od štátu a trhu.

To dáva nádej, že tretí sektor môže pomôcť pri riešení množstva aktuálnych problémov, vrátane kompenzácie rozpočtového deficitu, redukovania štátnych výdavkov, ako aj paralyzovania problémov byrokracie a centralizácie. Okrem toho, v sociálno-politickom kontexte, charakteristiky pripisované tomuto sektoru pomáhajú pri propagovaní väčšej osobnej iniciatívy, autonómie, zúčastnenosti a dekoncentrácie moci, ktoré sa považujú za hlavné zložky stabilných demokracií (pozri Badelt, 1985). Zvlášť, z hľadiska nedokonalého sociálneho systému v európskych štátoch, nadobúda dobrovoľnícky sektor význam pri rozdeľovaní priamych sociálnych služieb ako súčasti pluralistického systému. Demografické a socio-ekonomické trendy posledných rokov, ako je starnutie obyvateľstva a vysoké miery nezamestnanosti, tiež upozorňujú politikov na dobrovoľníctvo, ako na priestor na riešenie mnohých, s tým súvisiacich problémov. Napríklad, nezamestnaní môžu prijímať dobrovoľnícku prácu ako dočasné riešenie, čím získavajú istotu a kvalifikáciu (pozri Gaskin, 1996).

Chápanie zmiešanej sociálnej ekonomiky viedlo niektoré vlády v posledných desaťročiach k zmene zákonov a regulácií s cieľom zahrnúť dobrovoľnícky sektor medzi poskytovateľov sociálnych služieb.

Treba povedať, že záujem o dobrovoľnícky sektor sa neobmedzuje len na západné ekonomiky. Významný rast organizovaných súkromných, neziskových aktivít možno v posledných rokoch pozorovať aj vo východnej Európe a v rozvojových krajinách (pozri Anheier, Salamon, 1998). Potenciál tretieho sektora v prispievaní k ekonomickému rastu týchto krajín je veľmi vysoký. Okrem dôležitej úlohy v hľadaní si správneho miesta v živote, t.j. uspokojovania potrieb a túžob v spoločnosti, ktoré neuspokojil ani verejný ani súkromný sektor, tretí sektor zahrnuje pomoc v procese formovania sociálneho kapitálu tým, že pomáha budovať silné a súdržné komunity a podporuje ekonomický rast (pozri Robinson, White, 1997). Dobrovoľnícka práca, ktorá si vyžaduje obmedzené zdroje na výrobu tovarov a služieb uspokojujúcich ľudské potreby, čím nadobúda charakter ekonomickej činnosti, ostáva nepovšimnutá v značnej časti ekonomickej teórie i praxe. Ekonomovia majú tendenciu pripisovať produkciu ekonomických služieb súkromnému, na zisk zameranému sektoru alebo verejnému sektoru, pri čom často ignorujú potenciál tretieho sektora a v rámci neho dobrovoľníctva, ktorému sa venujeme v tomto článku z pohľadu makro a mikro.

2. Pojem dobrovoľníctvo a jeho definovanie

Dobrovoľnícku aktivitu možno považovať za najvýznamnejšiu silu v treťom sektore. Všeobecne sa tvrdí, že v ekonomike sa môžu z hľadiska motivácie k zabezpečeniu kooperácie alebo súladu rozlišovať tri sektory. Kým trh závisí od komerčného tlaku a štát potrebuje zákonné pravidlá, organizácie tretieho sektora spája výzva k dobrovoľníctvu (Schuppert, 1991).

V najvšeobecnejšom vyjadrení sa dobrovoľníctvo považuje za podstatu akejkoľvek fungujúcej spoločnosti, predstavuje bezplatnú prácu ľudí, ktorým nie je ľahostajné, čo sa okolo nich deje a rozhodli sa s tým niečo urobiť, nejako to zmeniť. Iné tézy hovoria, že dobrovoľníctvo je niečo, čo pomáha zvyšovať efektívnosť neziskových organizácií. Niekedy sa však pozerá na dobrovoľnícke organizácie ako na nepodstatný doplnok štátu a komerčného sektora. Tu treba podotknúť, že organizovaná dobročinnosť, podobne ako altruizmus, existovali skôr ako sociálny štát. To, že občiansky sektor a dobrovoľná práca nepredstavujú nijaký archaický spôsob riešenia problémov, dokazuje samotný vývoj modernej spoločnosti, ktorá mení svoju tvár a prechádza z fázy industriálneho vývoja do fázy informačnej spoločnosti.

Pojem dobrovoľníctvo síce nachádza v moderných spoločnostiach uplatnenie už dlhšiu dobu, ale v posledných desaťročiach zaznamenáva svoju renesanciu, ktorá súvisí predovšetkým s formálnym zakotvením statusu dobrovoľníka do legislatívneho systému a s rozvojom kultúry dobrovoľníctva, resp. dobročinnosti aj v tzv. komerčných firmách. Hľadanie definície dobrovoľníctva nie je ľahká úloha, pretože jeho činnosti sú veľmi rôznorodé a komplexné. Definície, ktoré používajú rôzni odborníci zaoberajúci sa problémom dobrovoľníctva, sa líšia podľa toho, z akého hľadiska ho skúmajú. Napr. Smith (1999) zostavil nasledujúci zoznam kritérií, podľa ktorých sa môžu jednotlivé definície líšiť (pozri Roy, Ziemek, 2002):

- *predstava o odmene*: Problémom je, či dobrovoľník bude podporovať aktivitu z čisto altruistických dôvodov alebo aj z rôznych iných pohnútok, ako je výmena a reciprocita, a či umožní dobrovoľníkom materiálne a nemateriálne úhrady, ktoré sú obyčajne nižšie ako je hodnota poskytnutej práce,
- *povaha prospechu*: Ide o to, či prospech (benefit) prijíma dobrovoľník, alebo niekto iný, pri čom existujú rôzne názory na to, či priateľov, susedov, rodinných príslušníkov dobrovoľníka povolí ako prijímateľov prospechu, alebo či jeho prijímateľ má byť pre dobrovoľníka úplne cudzím človekom,
- *organizačná skladba*: Niektoré definície zahrnujú len dobrovoľníctvo vo formálnych (organizovaných) skupinách, iné zahrnujú aj neformálne dobrovoľníctvo (pomoc jedného človeka druhému človeku),
- *úroveň dohody*: Niektoré definície sa pridržiavajú potreby dohody na určitej úrovni, ako aj vyžadovania pravidelnosti v dobrovoľníctve, iné pripúšťajú aj zahrnutie jednorazových dobrovoľníckych aktivít.

Aj keď sa definície líšia podľa jednotlivých charakteristík vybraných z uvedených kategórií, možno považovať tieto kategórie za prvý koncepčný rámec v široko definovanom dobrovoľníctve. Hoci dobrovoľnícke činnosti vykonávané jednotlivcom majú nezanedbateľný význam, pružnejšie definície kladú dôraz na inštitucionálny, t.j. formálny typ dobrovoľníctva. Iní autori, ako napríklad Anheier a Salamon, (1998) vo svojej štruktúrálno-operačnej definícii identifikujú päť charakteristík, ktoré musia mať neziskové organizácie:

- *sú organizované*, t.j. majú určité inštitucionálne zastrešenie,
- *sú súkromné*, t.j. inštitucionálne sú oddelené od vlády,
- *nerozdeľujú zisk*, t.j. nevracajú žiadne vytvorené zisky svojim vlastníkom alebo riaditeľom,

- sú *samosprávne*, t.j. sú pripravené kontrolovať vlastné činnosti,
- sú *dobrovoľné*, t. j. zahrňujú určitý významný stupeň dobrovoľnej účasti.

Tretí sektor je teda definovaný tým, že patria doň organizácie, v ktorých sú „priateľne premietnuté“ už uvedené kritériá. Je evidentné, že táto skupina charakteristik nemusí byť veľmi vhodná pre dobrovoľníctvo, ak má definovaná organizácia len určitý (prijateľný) stupeň dobrovoľnosti. Termín dobrovoľnícka organizácia je teda nesprávny v tom zmysle, že dobrovoľnícka práca nemusí byť vždy významným vstupom do organizácie. V skutočnosti mnohé dobrovoľnícke organizácie sú profesionálne a nemusia mať nevyhnutne významnú dobrovoľnícku základňu.

2. 1 Typológia dobrovoľníctva

Z hľadiska reštrukturalizácie sociálneho štátu a pojmu *zmiešaná sociálna ekonomik*, a v mnohých európskych krajinách, dobrovoľníctvo alebo sektor dobrovoľníctva vo všeobecnosti získal politickú váhu v poskytovaní sociálnych služieb. Je to potenciál možného sociálneho poskytovateľa, ktorý našiel odraz v množstve literatúry, ako aj vo výskume dobrovoľníctva, zvlášť v západnej časti sveta. Pri tom sa zdôrazňuje, že okrem sociálne zameraných služieb, sa môže dobrovoľníctvo nachádzať v celom rade iných aktivít. Možno sem zahrnúť svojpomocné skupiny, angažovanie sa v rekreácii, životnom prostredí, filantropii, náboženstve a politike. Povaha dobrovoľníctva je ovplyvnená ekonomikou krajiny, sociálnou a politickou charakteristikou a stupňom jej vývoja (Smith, 1999; Gaskin a kol. 1996). Záujem výskumu je rôzny v závislosti od krajiny, v ktorej sa dobrovoľníctvo analyzuje.

Rôzne akademické záujmy o tretí sektor tvoria v zahraničnej literatúre dve „paralelné“ skupiny: prvú, ktorá sa sústreďuje na organizácie na „severe“ (často označované ako „neziskové“ alebo „dobrovoľnícke organizácie“); a druhú, ktorá skúma organizácie a ich aktivity na „juhu“ (označené všeobecne ako „nevládne organizácie“ - NGO (s)). Literatúra z „juhu“, ktorá zdôrazňuje rast a vývoj úlohy NGO v procese vývoja, naznačuje ich transformačný potenciál a zohľadňuje ho ako kľúčový faktor v rámci štátu, lokálnej vlády, zahraničných a súkromných donorov. Naopak, výskum na „severe“ sa zameriaval na samotné organizácie, zohľadňujúc tento pojem ako odlišný predmet výskumu (pozri Salamon, Anheier, 1998) a sústredil sa skôr na ich úlohu v poskytovaní služieb a v poskytovaní blahobytu, než v advokácii alebo v sociálnej zmene (pozri Billis, 1993; Salamon, 1994). Výskyt takýchto odlišných prameňov a pojmov v literatúre spôsobil obrovské disparity v hodnotení stupňa zložitosti problémov bohatých a chudobných krajín, ktoré môžu s rôznou intenzitou zápasíť s podobnou skupinou problémov.

Mimovládne organizácie na juhu ostávajú nepochopené, i napriek rastúcej dôležitosti, pretože väčšina dostupnej teórie týkajúcej sa takýchto organizácií „tretieho sektora“ vznikla práve na severe a neskôr bola aplikovaná na kvantifikáciu a chápanie podobných organizácií na juhu. Je preto potrebné vyplniť medzeru v chápaní úlohy a prínosu tretieho sektora v rozvíjajúcich sa krajinách.

Smith (1999) poukázal na to, že dobrovoľníctvo bude pravdepodobne viac formálne a organizované v ekonomicky rozvinutých krajinách, než v menej rozvinutých krajinách. Stav ekonomiky ovplyvní aj typy dobrovoľníctva. Kým v industrializovanom svete sa kladie dôraz na filantropické aktivity, v rozvíjajúcich sa krajinách dobrovoľníctvo má často formu neformálneho podporného systému a sieť vzájomnej pomoci a svojpomoci. Napríklad James (1989) pri skúmaní dobrovoľníckeho sektora na Srí Lanke zistil, že väčšina mimovládnych organizácií je zahrnutá do aktivít sociálnych služieb (strediská dennej starostlivosti, pomoc potrebným) a formovania ľudského kapitálu (vzdelávanie, zdravotná starostlivosť), kým neporovnateľne nízke bolo zameranie na umenie, kultúru a životné prostredie.

Možno to vysvetliť faktom, že naposledy uvedené aktivity sú dôchodkovo elastické, t.j. na vytvorenie organizácií sústreďujúcich sa na tieto aktivity, je potrebný vyšší príjem a životný štandard. Jamesove údaje poukázali aj na to, že značné množstvo organizácií sa angažuje v poskytovaní sociálnej infraštruktúry (výstavba ciest, vodných nádrží, studní, sanitárnych zariadení) a „aktivít špeciálne určených na zvyšovanie príjmov ich správcov – vrátane poskytovania pracovného kapitálu a trhov“ (Day, Devlin, 1998, s. 195-196).

Dobrovoľnícke organizácie sa sústreďujú na aktivity, pri ktorých sa očakáva, že budú poskytované verejným sektorom. Je jasné, že formy dobrovoľníctva sú v jednotlivých krajinách rôzne. Okrem kategorizácie dobrovoľníckych organizácií Robinson a White (1997) uviedli, že rôzne druhy týchto organizácií možno rozdeliť do dvoch veľkých podskupín v závislosti od toho, či slúžia funkcii verejných služieb. Sú nimi:

- *expresívne skupiny*, ktoré neslúžia funkcii verejnej služby, pretože väčšinou konajú v záujme vyjadrenia alebo uspokojenia bezprostredných záujmov svojich členov. Do tejto skupiny patria rekreačné a športové združenia, spoločenské kluby a vedecké spoločenstvá,
- *skupiny sociálneho vplyvu*, ktoré sa na druhej strane snažia dosiahnuť zlepšenie alebo zmenu aspoň v určitej zložke spoločnosti. Zahrňujú utláčané skupiny a skupiny vytvorené na vykonávanie verejnej služby.

Je však potrebné si uvedomiť, že tzv. „expresívne skupiny“, ktoré slúžia priamo záujmom svojich bezprostredných členov, slúžia aj (úmyselne alebo neúmyselne) sociálnej funkcii tým, že pomáhajú vytvoriť sociálnu infraštruktúru a zlepšenie integrácie ľudí do spoločnosti.

3. Ekonomika dobrovoľníctva z makro a mikro hľadiska

3. 1 Makroekonomická úroveň

Uplynulé dve desaťročia sa vyznačovali dramatickou zmenou v delení zodpovednosti medzi štát a súkromný sektor v prideľovaní tovarov a služieb. Výrazným príkladom toho je poskytovanie verejných statkov. Kým realita preukázala obrovskú zmenu v dôraze na prideľovanie verejných statkov zvýšeným zapojením rozvíjajúceho sa „tretieho sektora“, akademické chápanie zaostáva za praktickou iniciatívou v tejto oblasti.

Aj keď tradičné ekonomické analýzy sústredené na úlohu súkromného (na zisk zameraného) podnikania inkorporovali trvalo rastúcu úlohu vlády, stále nevenujú dostatočnú pozornosť súkromnému, neziskovému sektoru, čo možno považovať za chybu, ktorá spôsobuje nekompletnosť analýz.

V literatúre o verejnom sektore sa často uvádza, že na zisk zameraní poskytovatelia neuspokojivo poskytujú verejné statky, čo sa potom stáva doménou vlády. V skutočnosti rýchlo sa rozvíjajúci súkromný, neziskový sektor, často motivovaný úprimnou snahou pomôcť užívateľom verejných statkov (najmä veľmi chudobným), stále viac dopĺňa a v niektorých prípadoch nahrádza tradičnú úlohu štátu.

Argument občianskej spoločnosti, že dobrovoľnícke organizácie majú osobitnú úlohu v poskytovaní verejných statkov, je v centre súčasného vnímania ich vývoja a vyvíja tlak na zmenu vnímania váhy príspevku všetkých troch spoločenských zložiek - štátu, trhu a spoločenských organizácií.

Najvýznamnejšie teórie, ktoré sa zameriavajú na vysvetlenie rýchleho rozvoja (čo do rozsahu a dôležitosti) dobrovoľníckej aktivity a organizácií tretieho sektora zatriedili Anheier a Salamon (1998) nasledovne:

Teória strany dopytu

Táto teória v literatúre dominuje. Weisbrod (1997) spája existenciu dobrovoľníckych organizácií s neustálym dopytom po verejných statkoch, pri ktorých zlyháva buď trh, alebo štát. Podľa toho sa úloha dobrovoľníckych organizácií v poskytovaní služieb rozvíja vďaka zlyhaniu štátu a trhu. Zlyhanie trhu v ziskových komerčných organizáciách môže viesť k poskytovaniu všetkých služieb prostredníctvom dobrovoľníckych organizácií, najmä v prípade znevýhodnených skupín obyvateľstva, ktorým chýbajú prostriedky na zaplatenie služieb, alebo v prípade poskytovania služieb vo vzdialených oblastiach, kde je ich cena z tohto dôvodu vysoká, a teda sú slabo obsluhované trhom.

Vďaka nedostatku konkurenčného tlaku aj štátne organizácie zaznamenávajú neefektívnosť a ponúkajú nekvalitných služieb, ktoré nezodpovedajú potrebám spotrebiteľa. Keď štát a trh zlyháva pri poskytovaní adekvátneho krytia, môžu túto medzeru vyplniť dobrovoľnícke organizácie. Podľa tejto teórie Weisbrod (1997) predpokladá, že diverzifikácia spoločnosti povedie k diverzifikácii dopytu po verejných statkoch, čím sa zväčší rozsah neziskového sektora. Na podporu tejto teórie uvádza ako príklad Indiu, kde pravdepodobne veľký počet mimovládnych organizácií viedol k uspokojeniu neobvyklého „dopytu“ v tejto veľmi diverzifikovanej spoločnosti.

Teória strany ponuky

Táto teória slúži ako alternatívne vysvetlenie v prospech rozvíjania dobrovoľníckej aktivity v súlade so základnou úlohou podnikateľov zabezpečiť neuspokojený dopyt po verejných statkoch. Motivácia rastu rôznych agentúr nemusí však vždy byť celkom altruistická, nakoľko môže napríklad implicitne alebo explicitne slúžiť ako inštrumentálna funkcia vedľajšieho produktu. (Ako príklad literatúra uvádza rôzne náboženské organizácie, ktoré majú snahu získať si znevýhodnených občanov poskytovaním núdzových potrieb v oblasti vzdelania, zdravotnej starostlivosti a základných ľudských potrieb).

Ďalšími významnými poskytovateľmi sú rôzne externé výpomocné a rozvojové organizácie, ktoré často vytvárajú v rozvojových krajinách partnerské agentúry vďaka tomu, že centrálna vláda nie je schopná plniť rozvojové ciele.

Teória partnerstva

Významný predstaviteľ teórie zlyhania partnerstva alebo dobrovoľníctva, Salamon (1994), argumentuje proti konkurenčnému a konfliktnému vzájomu medzi štátom a dobrovoľníckym sektorom, ktorý postulujú teória zlyhania trhu a vlády. Na dobrovoľnícky sektor nehľadí ako na alternatívu štátneho poskytovania verejných statkov, ale poskytuje silné teoretické argumenty v prospech tvrdenia, že štát a tretí sektor rastú paralelne a vo vzájomnej úzkej spolupráci.

Oba sektory nie sú len reakciou na rovnaké spoločenské tlaky, ale môžu sa navzájom dopĺňať poskytovaním jedinečného atribútu, ktorý iní nemajú. Napríklad, oba sektory môžu sa rozvíjať ruka v ruku s využívaním schopnosti štátu vytvárať zdroje a schopnosti dobrovoľníckych organizácií odpovedať na miestne potreby. Táto teória, známa aj ako teória troch P (Public – Private – Partnership Theory, teória verejno-súkromného partnerstva), získava v poslednom čase veľkú podporu, pretože vlády stále viac uznávajú príspevok organizácií tretieho sektora a zapájajú sa do partnerstva s nimi pri ochraňovaní sociálnych a rozvojových cieľov.

Prístup zohľadňujúci sociálny pôvod

Tento prístup vychádza z presvedčenia, že rast dobrovoľníckych organizácií je hlboko zakotvený v sociálnej, ekonomickej a politickej dynamike spoločnosti,

a teda ich rýchly rozvoj nemožno pripisovať len nejakému jednotlivému faktoru (ako je napríklad neuspokojený dopyt alebo ponuka zmluvných podnikateľov). Rozvoj takýchto organizácií možno začleniť v spoločnosti do širšej štruktúry tried a sociálnych skupín. Nedostatočné poskytovanie sociálnych služieb štátom však nemôže viesť k vzniku uspokojivých dobrovoľníckych organizácií, v prípade, že je v moci tradičných elít klásť prekážky rastu oboch sektorov.

Z týchto štyroch alternatívnych pohľadov vidieť, že dobrovoľníci, ktorí tvoria jadro neziskových a nevládných organizácií, sú nesporne významným prínosom pre spoločnosť. Keďže dobrovoľnícku prácu ľudia zväčša vykonávajú bez peňažnej náhrady (aj keď dobrovoľníci často majú vysokú odbornosť a znášajú alternatívne náklady času), štandardná teória ponuky práce sa zaoberá len menšou časťou dobrovoľníckeho správania.

V lepšom prípade ekonómovia, ktorí kedysi boli oponentmi otázky predpokladania disciplíny u dobrovoľníkov, prejavili ochotu a snahu akceptovať v ekonomickej oblasti niektoré „neekonomické“ aktivity (ako je obetavé humánne správanie alebo masová politická akcia) a inštitúcie (ako sú charity, kostoly, kluby, politické strany).

Autori sa v podmienkach Slovenska prikláňajú k prístupom zohľadňujúcim teóriu partnerstva a prístup zohľadňujúci sociálny aspekt.

3. 2 Mikroekonomická úroveň

Teoretické vysvetlenie determinantov dobrovoľníckeho času sa opiera o rôzne modely. Pretože tieto modely v prvom rade vysvetľujú mikroekonomický vplyv rozhodnutia sa jednotlivca pre dobrovoľníctvo, ich význam možno interpretovať aj tak, že vyjadrujú významné makroekonomické dôsledky zmien v ekonomike alebo verejnej politike na ponuku dobrovoľníckej práce.

Mikroekonomika dobrovoľníctva (typológia modelov)

Modely	Motivácia
Model verejných statkov	Zvýšiť ponuku verejných statkov
Model súkromnej spotreby	„Altruizmus“ alebo „hrejivý“ pocit z dávania
Nečistý altruistický model	Syntéza prechádzajúcich dvoch modelov
Investičný model	Získavanie skúseností na pracovnom trhu, odbornosť a vlastnosti
Časový model alternatívnych nákladov	Rovná sa príspevok dobrovoľníkov v charitatívnej práci alternatívnym nákladom pracovného času dobrovoľníka?
Hypotéza vytlačenia	Vytláča vládne poskytovanie príspevkov dobrovoľníctva a naopak?
Kto je dobrovoľníkom?	Sú dobrovoľníkmi v prvom rade ľudia s nízkymi alternatívnymi nákladmi času (ako uvádza model 4)?
Altruizmus a dobrovoľné darovanie	(1) Jednotlivci sa líšia v prístupe k účinkom histórie dobrovoľníctva (2) História altruizmu ovplyvňuje súčasné darovanie.

Prameň: Roy, Ziemek (2002), <http://www.zef.de>.

3. 2. 1 Rozhodnutie sa pre dobrovoľnícku prácu: kľúčové teórie

Z mikroekonomického hľadiska je dôležité zistiť, čo vedie ľudí k dobrovoľníctvu. Kým niektorí ľudia sú motivovaní altruistickým cítením, existuje aj niekoľko iných motivácií, ekonomických a neekonomických, ktoré môžu rovnako zohrať dominantnú úlohu. Tieto motivácie zhrnul Mueller (1975) a vyzdvihol štyri osobné úžitky z dobrovoľníckej práce. Dva súvisia so „psychickým ziskom“: dobrovoľníci majú potešenie z altruizmu a teší ich aj spoločenská prestíž súvisiaca s postavením.

Zjavné sú ďalšie dva úžitky: dobrovoľníci môžu ovplyvniť skladbu a umiestnenie charitatívneho výstupu v prospech osobného alebo rodinného úžitku a môžu získať príležitosti k rozvíjaniu svojich zručností na pracovnom trhu (alebo aspoň signalizovať svoju odbornosť potenciálnemu zamestnávateľovi). Ďalej uvádzame niektoré postupy modelovania motivácií, ktoré vedú k rozhodnutiu sa pre dobrovoľníctvo:

Model verejných statkov a súkromnej spotreby

Empirická interpretácia teoretických prístupov ekonómov k motivácii dobrovoľníkov charitatívne prispievať časom alebo peniazmi, významne ovplyvňuje príslušný rámec modelovania. Najčastejšie sa porovnávajú dva modely – model verejných statkov a model súkromnej spotreby. Rozdiel medzi týmito modelmi tkvie v predpokladoch pre motiváciu dobrovoľníkov k darovaniu. V modeli *verejných statkov* motivuje prispievateľov k darovaniu túžba zvýšiť verejný statok a charitatívny dar je zmysluplný len vtedy, keď zvyšuje ponuku verejného statku. V modeli *súkromnej spotreby* motivuje prispievateľov darovať samotný akt darovania a potom je charitatívny dar vždy zmysluplný. Výskumníci, pravdepodobne v snahe vytvoriť realistickjší pohľad na svet, v ktorom sú prispievatelia motivovaní tým, čo ich dar produkuje a aj tým, ako sa cítia, často spájajú tieto dve motivácie. Andreoni (1998) vyjadril takéto zmiešané motivácie v tzv. nečistom altruistickom modeli.

V snahe o rozšírenie makroekonomických teórií, často sa v literatúre vyskytuje kombinácia už uvedených, prísne modelovaných ekonomických teórií o správaní sa jednotlivca. Napríklad často sa tvrdí, že pri väčšej rôznorodosti obyvateľstva, bude väčší aj rozsah neziskového sektora (Weisbrod, 1977). Ekonomickú intuíciu možno podchytiť pridaním politicko-ekonomickej zložky do modelu verejného statku, nakoľko heterogenita môže sťažiť podporu vládneho zmluvného poskytovania kolektívnych statkov. Teda úloha produkovania „kolektívnych statkov“ považovaná rôznymi skupinami obyvateľstva za dôležitú pripadá neziskovým organizáciám, ktoré ovplyvňujú rôzne ciele obyvateľstva.

Investičný model

Dobrovoľníctvo nemôže byť zadarmo, aj keď nábor, výcvik a dozor nad dobrovoľníkmi prevezme nezisková firma (pozri Steinberg, 1990). Jednotlivci musia byť motivovaní k tomu, aby využívali dobrovoľnícku prácu ako investičný mechanizmus. V týchto prípadoch, sú jednotlivci dobrovoľníkmi motivovanými iba túžbou získať skúsenosť na pracovnom trhu (akumulovať ľudský kapitál), alebo ukázať potenciálnym zamestnávateľom svoje schopnosti. Presvedčenie, že dobrovoľnícka práca zlepšuje zamestnanecké vyhliadky jednotlivca, sa empiricky overilo pomocou rovníc príjmov ľudského kapitálu, pri čom sa využili údaje z Kanady, ktoré ukázali, že návrat k dobrovoľníctvu predstavuje 6 - 7% ročných príjmov (Billis, 1993).

Empirické hľadiská

Menchik a Weisbrod (1987) vytvorili jednotný rámec, v ktorom aj spotrebné aj investičné motivácie ovplyvňujú ponuku dobrovoľnej práce. Modelujú ponuku dobrovoľnej práce na filantropické dary ako model spotreby, ktorý predstavuje dobrovoľníctvo ako obyčajný spotrebný statok a investičný model, ktorý považuje dobrovoľníctvo za cestu na získanie profesionálnej skúsenosti. V rámci modelovania používajú skrátenú formu rovníc, ktoré vyjadrujú množstvo ponúkanej dobrovoľnej práce ako funkciu: alternatívnych nákladov; potenciálu jednotlivca alebo plného dôchodku; alternatívnych nákladov ceny prispievať radšej peniazmi než časom; vektora osobnej preferencie peňažného dôchodku a charitatívnych darov a stupňa ponúkania vládou služieb, ku ktorým by mohla prispievať dobrovoľnícka práca.

Pri testovaní modelu na základe amerického štátneho prehľadu zverejneného Morganom, Dyeom a Hybelsom (1977) ako celku a aj pre 4 neagregované priemyselné skupiny, zistila sa negatívna súvislosť medzi čistou mzdovou sadzbou a hodinami dobrovoľníctva, pri čom sa nič ďalšie nezmenilo. Ďalším zaujímavým výsledkom bolo, že príspevok času a peňazí sú doplnkom, nie náhradou.

Schiff (1985) vytvoril funkcie ponuky dobrovoľníckej práce na dôkaz toho, že kým prístup k filantropii, dary ostatných, vládne výdavky na sociálne služby a výška potreby (daná percentom chudoby) majú významný vplyv na darovanie peňazí, nemajú významný vplyv na dobrovoľníctvo (alebo darovanie pracovného času).

3. 2. 2 Model alternatívnych nákladov času a charitatívna mzda

Ekonomická hodnota dobrovoľníctva sa často meria vložením alternatívnych nákladov času do dobrovoľníckej práce. Správnosť tohto postupu v kľúčovej miere závisí od toho, či sa alternatívne náklady času dobrovoľníka rovnajú hodnote produkcie dobrovoľníka v charite.

Motivácia modelom súkromnej spotreby

U dobrovoľníkov, ktorých pri darovaní charite hreje pocit užitočnosti, sa môžu vyskytnúť dve možné vysvetlenia takejto nerovnosti:

- dobrovoľník môže vykonať službu pre charitu, ktorá je „menej hodnotená“ ako služba, ktorú poskytuje na všeobecnom pracovnom trhu. Ako príklad možno uviesť lekára, ktorý pracuje v núdzovej vývarovni,
- nezisková firma môže platiť menšie kompenzácie svojim zamestnancom než zisková firma v podobných službách. Ako príklad možno uviesť lekára, ktorý akceptuje nižší plat za službu pre neziskovú nemocnicu.

V oboch prípadoch charitatívna mzda, ktorú môže nezisková organizácia vyplatiť niekomu inému za vykonanie úlohy je nižšia, než alternatívne náklady času dobrovoľníka.

Motivácia modelom verejného statku

Model verejného statku neumožní dobrovoľníkovi prispieť na charitu, ak poskytuje menej, než sú jeho alternatívne náklady času. Potom lekár pred prácou v núdzovej vývarovni uprednostní prácu v ziskovom sektore a radšej bude dávať výnosy charite.

Empirický dôkaz

Empiricky možno podporiť model súkromnej spotreby argumentom, že „neziskoví“ pracovníci môžu zarábať nižšie mzdy, než podobní ziskoví pracovníci (Godderis, 1988). Preston (1989) podporil model verejných statkov tvrdením, že pracovníci ponúkajú prácu neziskovým organizáciám za nižšie mzdy než sú trhové, ako odmenu za príležitosť poskytovať tovary s pozitívnymi sociálnymi externalitami.

3. 2. 3 Literatúra o „vytláčaní“

Model verejných statkov predpokladá, že altruista sa zaujíma len o výšku spotreby prijímateľa, nie o výšku vlastného daru. Takéto čisto altruistické modely predpokladajú, že vláda, ktorá vynakladá prostriedky na verejné statky, bude vytláčať dobrovoľné príspevky (Warr, 1982; Roberts, 1984; Bergstrom a kol., 1986). Dôležité politické dôsledky takýchto predpokladov stimulovali empirickú prácu k tomu, aby preskúmala oprávnenosť hypotézy vytlačania. Aj keď niektorí výskumníci našli čiastkové dôkazy o vytlačaní, Day a Devlin (1998) dokázali, že vládne vý-

davky síce môžu ovplyvňovať rozhodovanie sa pre dobrovoľníctvo, ale nemajú nijaký vplyv na hodiny venované dobrovoľníctvu. Okrem toho, typ vládnych výdavkov môže ovplyvniť aj vzťahy. Napríklad, kým zníženie vládnych výdavkov na zdravotnícku starostlivosť zvýšilo počet dobrovoľníkov, zníženie výdavkov na určité iné aktivity viedlo k poklesu dobrovoľníkov. To znamená že, väčšina empirických štúdií získala malú podporu pre hypotézu vytlačania dokazovaním, že vládne poskytovanie nenahrádza súkromné darovanie.

Je dôležité poznamenať, že väčšina empirických prác neobsahuje komplexné meranie vytlačania, pretože skúmajú len peňažné príspevky. O začlenení príspevku dobrovoľníckej práce Duncan (1999) na základe celoštátneho prehľadu charitatívnych darov tvrdí, že zanedbávanie dobrovoľníckej práce znižuje odhad vytlačania o 27 %.

3. 2. 4 Kto je dobrovoľníkom?

Štandardné správanie sa pri substitúcii ponuky práce predpokladá, že ľudia sa budú venovať dobrovoľníctvu menej, keď sú alternatívne náklady času (miezd) vysoké. Podľa toho by sa dalo v prvom rade očakávať, že dobrovoľníkmi budú väčšinou ľudia s nízkymi alternatívnymi nákladmi času, t. j. pracovníci s nízkymi príjmami alebo nezamestnaní ľudia. Freeman (1997) tvrdí, že dobrovoľníkmi sú väčšinou obyvatelia s vyššími potenciálnymi príjmami a väčším dopytom po čase, často vysokoškolsky vzdelaní, odborníci a manažéri. Jedinou charakteristikou, ktorá ovplyvňuje interpretáciu ich časových nákladov je pohlavie, nakoľko ženy sú častejšie dobrovoľníčkami než muži.

Model alternatívnych nákladov času tiež predpokladá, že členovia domácnosti s vyššími mzdami budú dobrovoľníkmi zriedkavejšie, než členovia zarábajúci nižšiu mzdu. Rodinný vzorec dobrovoľníctva ukazuje, že dobrovoľníctvo pozitívne súvisí s manželstvom: najbežnejším vzorcom pre manželov je byť alebo nebyť dobrovoľníkom.

Už uvedené empirické štúdie, ktoré skúmajú mikroekonomické dobrovoľnícke správanie potvrdzujú, že rozhodnutie sa jednotlivca alebo domácnosti darovať alebo nedarovať môže ovplyvniť komplexná súhra rôznych sociálne - demografických charakteristík a ekonomických okolností. Najdôležitejším poznatkom z empirických štúdií je, že odlišné dobrovoľnícke správanie sa osôb, ktoré sú v podobnom produktívnom veku, podmieňuje niečo viac, než iba substitúcia miezd.

3. 2. 5 Altruizmus a dobrovoľnícke dary

Pri čisto materialistickom pohľade na dobrovoľnícke dary ostáva veľa otázok nezodpovedaných. Napríklad mnohé domácnosti, bez ohľadu na výšku príjmu, nedávajú nič na charitu. To vedie k diskusií o tom, akú úlohu zohráva altruizmus pri individuálnom rozhodovaní sa pre dobrovoľníctvo. Z pohľadu teológie všetkých hlavných náboženstiev, ľudia budú dávať viac iným než sebe, bez očakávania nejakého materiálneho zisku za skutky láskavosti na tomto svete.

Dobrovoľníctvo, motivované morálnou povinnosťou „niečo vrátiť“ spoločnosti, možno považovať za „svedomie dobra alebo aktivity“ (Freeman, 1997). Stark (1995) k tomu dodáva, že „sociálne normy“, ako je vina a povinnosť, majú pri určovaní správania sa veľkú silu, a preto by mali rodičia preferovať ich vštepovanie deťom pred posielaním do škôl alebo kostolov, alebo nepriamo „demonštrovať ich účinok“, napríklad vlastným príkladom učiť deti slušnému správaniu. Stark sa sústredil v prvom rade na transfery medzi rodinami a generáciami a tvrdí, že spoločenskú zodpovednosť možno dosiahnuť rozširovaním názorov významných osobností.

tí (ako je napr. názor Plata, že „každý občan zohráva v spoločnosti úlohu podľa svojich individuálnych darov“), medzi občanov.

Jednotlivci a domácnosti majú odlišný prístup k altruizmu. Smith a kol. (1995) zistili, že „prístup“ k darovaniu môže zohrať zásadnú úlohu pri rozhodovaní o tom, či darovať, alebo nedarovať. Domácnosti so „zlým prístupom“ nedarujú, bez ohľadu na príjem a iné premenné, ktoré ovplyvňujú darovanie. „Altruistická tradícia“ domácností môže ovplyvniť aj skutočné rozhodnutie darovať.

Altruizmus sa považuje za kontinuálnu premennú, ktorá sa v praxi ťažko meria. Jednotlivcov možno zaradiť (podľa histórie darovania) medzi ľudí s „nízkym“ a s „vysokým“ altruizmom. Kým ľudia s nízkym altruizmom nemusia nikdy darovať, jednotlivci s vysokým altruizmom môžu darovať niečo vždy, bez ohľadu na ekonomické okolnosti. Smith a kolektív (1995) považujú rozhodnutie sa domácnosti darovať za proces, ktorý má dve štádiá. V prvom štádiu sa ekonomický činiteľ rozhoduje, či darovať alebo nie; v druhom musí rozhodnúť o výške daru. Ekonometrické výsledky ukazujú, že altruizmus pozitívne ovplyvňuje rozhodnutie domácnosti darovať, ale neovplyvňuje veľkosť daru; naopak, príjem domácnosti síce nemusí ovplyvniť jej rozhodnutie darovať, ale keď už k rozhodnutiu došlo, bude mať významný dopad na veľkosť daru.

Okrem altruistického a výmenného motívu Stark (1995) uvádza ďalší nealtruistický prvok, ktorý môže viesť jednotlivcov k charitatívnym aktivitám, a to „averziu k nespravodlivosti“. Stark tvrdí, že možno predpokladať prahovú úroveň nespravodlivosti (napr. nespravodlivosti v spoločnosti), za ktorou „majetných“ zláka filantropická práca na zlepšenie biedy „nemajetných“. Ako naznačuje, dosiaľ nepreskúmanou a významnou oblasťou výskumu je zistenie, čo určuje tento prah a prečo je taký veľký rozdiel medzi jednotlivcami a spoločnosťami.

4. Záver

Dobrovoľníka možno definovať ako fyzickú osobu, ktorá sa slobodne, bez nátlaku rozhodla venovať svoj čas, znalosti, skúsenosti na činnosť, ktorú považuje za zmysluplnú a prospešnú. Koná tak buď organizovane alebo samostatne a bez finančnej odmeny za túto činnosť, maximálne za úhradu nákladov a relevantných školení.

Diskusia sa vedú o rôznych otázkach, napríklad aj o tom, či samotná definícia dobrovoľníctva nemôže vo svojom dôsledku limitovať dobrovoľníctvo, pretože už v názve je dobrá vôľa a je otázkou, či možno dobrú vôľu definovať právnou úpravou. Diskutuje sa aj o vymedzení hranice medzi dobrovoľníctvom a darcovstvom. Podľa nášho názoru darcovstvo je darovanie finančných prostriedkov a dobrovoľníctvo je darovanie práce, znalostí, času a podobne. Tieto dva pojmy by sa nemali zamieňať. Dobrovoľníctvo považujeme za významnú súčasť tretieho sektora. V článku preto poukazujeme na niektoré nástroje ekonomickej teórie, ktoré môžu zlepšiť chápanie dobrovoľníckeho správania.

Vďaka významnému príspevku dobrovoľníkov k národnému dôchodku a k zaľudnenosti, za dôležitý krok k zvýšeniu spoločenského ocenenia dobrovoľníctva považujeme zhromaždenie relevantných medzinárodných údajov s úsilím o posúdenie ekonomického príspevku dobrovoľníctva na celom svete. V tejto súvislosti je treba skúmať otázky rozsahu dobrovoľníctva, čo vedie ľudí k dobrovoľníctvu, akú úlohu zohráva dobrovoľníctvo v procese rozvoja ekonomiky, ako možno stimulovať dobrovoľníctvo.

- Andreoni, J.:** Privately Provided Public Goods in a Large Economy: The Limits of Altruism *Journal of Public Economy*, 1998, č. 1, s. 57-73.
- Anheier, K., Salamon, L. M.:** The Nonprofit Sector in the Developing World: A Comparative Analysis. Manchester, The John Hopkin's University, Nonprofit Sector Series 1998.
- Badelt, C.:** *Politische Ökonomie der Freiwilligenarbeit: Theoretische Grundlegung und Anwendungen in der Sozialpolitik*. Frankfurt/Main, Campus Verlag 1985.
- Bergstrom, T., Blume, L., Varian, H.:** On the Private Provision of Public Goods. *Journal of Public Economics*, 1986, č. 29, s. 25-49.
- Billis, D.:** *Organizing Public and Voluntary Agencies*. London, Routledge 1993.
- Day, K. M., Devlin, R. A.:** The Payoff to Work without Pay: Volunteer Work As an Investment in Human Capital. *Canadian Journal of Economics*, 1998, č. 5, s. 1179-1191.
- Duncan, B.:** Modeling Charitable Contributions of Time and Money. *Journal of Public Economics*, 1999, č. 72, s. 213-242.
- Freeman, R. B.:** Working for Nothing: The Supply of Volunteer Labor. *Journal of Labor Economics*, 1997, č. 1, s. 140-166.
- Gaskin, K., Smith, J. D., Paulwitz, I. et al. (eds.):** *Ein Neues Bürgerschaftliches Europa. eine Untersuchung zur Verbreitung und Rolle von Volunteering in Zehn Ländern*. Freiburg im Breisgau, Robert Bosch Stiftung Lambertus-Verlag 1996.
- Godderis, J. H.:** Compensating Differentials and Self Selection: An Application to Lawyers. *Journal of Political Economy*, 1988, č. 96, s. 411-428.
- James, E.:** *The Nonprofit Sector in International Perspective: Studies in Comparative Culture and Policy*. New York, Oxford University Press 1989.
- Menchik, P. L., Weisbrod, B. A.:** Volunteer Labor Supply Appears. *Journal of Public Economics* 1987, č. 2, s. 159-183.
- Morgan, J. N., Dye, R., Hybels, J.:** Results from Two National Surveys on Philanthropic Activity. Washington, Commission on Private Philanthropy and Public Needs Research Papers 1977.
- Mueller, M. W.:** Economic Determinants of Volunteer Work by Women. *Journal of Women and Culture in Society*, 1975, č. 1, s. 325-338.
- Preston, A. E.:** The Nonprofit Worker in a For-Profit. *Journal of Labor Economics*, 1989, č. 4, s. 438-463.
- Roberts, R.:** A Positive Model of Private Charity and Public Transfers. *Journal of Political Economy* 1984, č. 92, s. 136-148.
- Robinson, M., White, G.:** *The Role of Civic Organizations in the Provision of Social Services. Towards Synergy*. Helsinki, UNU/WIDER 1997.
- Roy K., Ziemek, S.:** On the Economics of Volunteering. Bonn, Zentrum für Entwicklungsforschung, Center for Development Research University of Bonn 2002. www.zef.de
- Salamon, L. M.:** *Partners in Public Service: Government – Nonprofit Relations in the Modern Welfare State*. Baltimore, Johns Hopkins University 1994.
- Salamon, L. M., Anheier, H. K.:** *The Emerging Sector: An Overview*. Baltimore, The John Hopkins University 1998.
- Schiff, J.:** Charitable Giving and Government Policy: An Economic Analysis. *National Tax Journal*, 1985, č. 38, s. 535-546.
- Schuppert, G.:** State, Market, Third Sector: Problems of Organizational Choice in the Delivery of Public Services, *Nonprofit and Voluntary Sector*. 1991, č. 2, s. 123-136.
- Smith, J. D.:** *Volunteering and Social Development*. New York, United Nations Volunteers Expert Group Meeting a Background Paper for Discussion (November 29 – 30) 1999.
- Smith, V. H., Kehoe, M. R., Cremer, M. E.:** The Private Provision of Public Goods: Altruism and Voluntary Giving. *Journal of Public Economics*, 1995, č. 58, s. 107-126.
- Stark, O.:** *Altruism and beyond: An Economic Analysis of Transfers and Exchanges within Families and Groups*. Cambridge, Cambridge University Press 1995.
- Steinberg, R.:** Labor Economics and the Nonprofit Sector: A Literature Review *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 1990, č. 4, s. 151-169.
- Warr, P.:** Pareto Optimal Redistribution and Private Charity. *Journal of Public Economics* 1982, č. 19, s. 131-138.
- Weisbrod, B.:** *The Voluntary Nonprofit Economy*. Lexington, MA, Lexington Books 1997.

THEORETICAL APPROACHES TO THE ECONOMICS OF VOLUNTEERING AS A SOCIAL LABOUR PHENOMENON

Eva MACKOVÁ, Vojtech STANEK, The University of Economics Bratislava, Dolnozemska 1, SK – 815 79 Bratislava (e-mail: mackova@euba.sk; stanek@euba.sk).

Abstract:

Economic theories that may enrich the understanding of volunteerism have either not received an adequate attention or have not been explicitly identified. Furthermore, the significant contribution made by volunteer labour to the national income and employment goes unnoticed in economic terms. This article, which was inspired by research of the Center for Development and Research of the University of Bonn from the 2001, concentrates on a conceptual framework to measure an economic contribution made by volunteer labour and thereby to raise its societal appreciation.

Keywords: volunteerism, economics of volunteering, volunteer labour, employment

JEL Classification: Z00, Z13